

Jerzy PAWLICKI, Tomasz SOBCZYK

ROZWÓJ MIAST WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO – WYBRANE PROBLEMY

Streszczenie. Artykuł przedstawia krótką analizę negatywnych cech procesów demograficznych, gospodarczych i funkcjonalno-przestrzennych, jakie obserwuje się w ostatnich latach w miastach śląskich. Jednym z przedsięwzięć ratujących miasta przed upadkiem jest przywrócenie funkcji mieszkaniowych w śródmieściu, co umożliwi zrównoważone wykorzystanie wewnętrznej sieci transportowej.

DEVELOPMENT OF CITIES OF THE SILESIAN VOIVODSHIP – SELECTED ISSUES

Summary. Short analysis of negative features of demographic, economic and functionally-spatial processes which has been observed in Silesian in last few years are presented in this article. One of ventures that save these cities from crash is restoration of housing function in downtown which cause balanced utilization of internal transport network.

1. WPROWADZENIE

Liczba mieszkańców dużych miast w województwie śląskim (powyżej 100 tysięcy) wyraźnie się zmniejsza od kilkunastu lat. Na przykład ubytek ludności Katowic, Chorzowa, Sosnowca i Zabrze zaznaczył się odpowiednio w latach: 1990, 1977, 1991 i 1992, tzn. już na początku (z wyjątkiem Chorzowa) przemian ustrojowych w Polsce [3]. L. H. Klaassen [2] jest zdania, że rozwój miast europejskich przebiega według podobnego schematu i przestrzega władze tych miast przed biernym przyglądaniem się, a często nawet rozmyślnym wspieraniem w imię doraźnych korzyści, negatywnych zjawisk wywołujących dezintegrację przestrzenną miast, szczególnie ich dzielnic centralnych. Pierwszym symptomem zapowiadającym upadek miasta jest wyludnianie się jego rdzenia, w którym funkcje mieszkaniowe wypierane są przez prestiżowe, obce (wrogie) estetyce zastanego kontekstu budynki biurowe i usługowe. Następuje przestrzenne rozdzielenie mieszkania i pracy, a to stwarza potrzebę rozwiązania problemów transportowych polegających głównie na rozbudowie infrastruktury transportu. W następnym etapie rozwoju zmniejsza się również liczba mieszkańców dzielnic podmiejskich i w rezultacie liczba ludności całej aglomeracji.

2. ZMIANY LICZBY LUDNOŚCI I ZATRUDNIENIA W MIASTACH

Przyczyny znacznego spadku liczby ludności w latach 1990–2002 (o 8,1%) w miastach powyżej 10 tysięcy mieszkańców nie są trudne do zdefiniowania. Za najważniejsze uznaje się: wpływ transformacji ustrojowej, gospodarczej i społecznej oraz przekształcenia struktury funkcjonalno–społecznej i polityki gospodarczo-inwestycyjnej w regionie [3]. Z danych zamieszczonych w tablicy 1 i 2 wynika, że w okresie 1985–2002 masowe przesiedlanie się ludności w poszukiwaniu lepszych warunków życia dotyczyło następujących przedziałów klasowych miast: 4 klasa 75–100 tys. mieszkańców, 6 – 150–200 tys. i 7 – miasta powyżej 200 tysięcy mieszkańców. Przykładami miast, w których zaznaczył się wyraźny spadek liczby mieszkańców, są w wymienionych grupach odpowiednio: Będzin i Siemianowice Śląskie, Ruda Śląska oraz Bytom. Miasta te i dodatkowo Jastrzębie Zdrój oraz poddane podziałowi administracyjnemu Tychy i Wodzisław spowodowały przyrost ludności w klasach niższych. Pomijając szczegółowe motywy gwałtownej ucieczki ludności z dużych miast (konieczne jest tu przeprowadzenie gruntownych badań), można zauważyć zarysowujące się trzy mające szanse rozwoju modelowe grupy miast, z których mieszkańcy raczej nie emigrują (z różnych przyczyn), lub do których przybywają (także z różnych powodów). Pierwszą grupę reprezentują małe miasta z liczbą ludności od 10 do 25 tysięcy (20 miast liczących średnio 15,1 tys. mieszkańców), drugą - miasta średniej wielkości znajdujące się w przedziale 50 – 75 tys. (8 miast – ze średnią 60,8 tys.). Duże miasta z przedziału 100 – 150 tys. (5 miast mających średnio 134 tys. mieszkańców) stanowią trzecią grupę.

Tablica 1

Liczba mieszkańców w miastach powyżej 10 tys. w województwie śląskim

Nr	Przedział liczby mieszkańców [tys.]	Liczba miast w latach				Łączna liczba mieszkańców w latach			
		1985	1990	1998	2002	1985	1990	1998	2002
1.	10-25	12	12	18	20	242 222	242 220	293 498	302 543
2.	25-50	9	9	12	11	397 757	397 589	460 738	423 242
3.	50-75	6	6	7	8	382 563	383 460	438 069	486 060
4.	75-100	4	4	3	3	343 006	349 820	254 646	268 467
5.	100-150	5	5	5	5	627 446	616 920	632 805	669 999
6.	150-200	4	3	2	3	724 205	528 363	339 979	562 115
7.	powyżej 200	5	6	6	4	1 317 501	1 525 690	1 465 757	1 003 313
Razem liczba miast		45	45	53	54				
Razem liczba ludności miast						4 034 700	4 044 062	3 885 492	3 715 739
Razem liczba ludności wsi i miast poniżej 10 tys. mieszkańców						1 488 300	1 646 238	996 956	1 015 794
Razem liczba ludności w województwie						5 523 000	5 690 300	4 882 448	4 731 533

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [4,5,6,7].

Przedstawiona w tablicy 3 struktura ilościowa miejsc pracy w miastach województwa śląskiego, w których zatrudnienie znajduje co najmniej 10 tysięcy pracowników w sektorze publicznym i prywatnym, świadczy o znacznym ograniczeniu podaży pracy i jej przestrzennym rozproszeniu. Wzrastająca liczba miejsc pracy w pierwszej i drugiej klasie miast (10–50 tys. zatrudnionych) jest wyłącznie efektem przesunięcia do nich miast z klas wyższych, np. Jaworzna i Mysłowic. W 2002 roku tylko 4 miasta zapewniały zatrudnienie

ponad 50 tysiącom pracowników: Katowice, których udział wzrósł w porównaniu z 1985 r. o 3,6% i wyniósł 17,4%, Bielsko Biała, Gliwice i Częstochowa.

Tablica 2

Zmiana liczby ludności w miastach województwa śląskiego

Nr	Przedział liczby mieszkańców [tys.]	Udział [%]				Zmiana [%]			
		1985	1990	1998	2002	1990/1985	1998/1990	2002/1998	2002/1985
1.	10-25	6,0	6,0	7,5	8,1	0,0	21,2	3,1	24,9
2.	25-50	9,9	9,8	11,9	11,4	0,0	15,9	-8,1	6,4
3.	50-75	9,5	9,5	11,3	13,1	0,8	14,2	11,0	27,1
4.	75-100	8,5	8,6	6,6	7,3	2,0	-27,2	5,4	-21,7
5.	100-150	15,6	15,3	16,3	18,0	-1,7	2,6	5,9	6,8
6.	150-200	17,9	13,1	8,7	15,1	-27,0	-35,7	65,3	-22,4
7.	powyżej 200	32,6	37,7	37,7	27,0	15,8	-3,9	-31,5	-23,8

Źródło: Tablica 1.

Tablica 3

Miasta województwa śląskiego według liczby zatrudnionych

Nr	Przedział liczby zatrudnionych [tys.]	Liczba miast w latach				Łączna liczba zatrudnionych w latach			
		1985	1990	1998	2002	1985	1990	1998	2002
1.	10-25	10	11	15	13	141 261	184 919	244 873	195 363
2.	25-50	10	7	7	9	313 072	267 608	256 516	348 591
3.	50-75	6	5	5	3	390 163	309 127	300 745	195 543
4.	75-100	5	3	2	-	421 223	245 735	161 510	0
5.	100-150	1	-	-	-	112 133	0	0	0
6.	150-200	-	-	1	1	0	0	184 127	156 235
7.	powyżej 200	1	1	-	-	221 710	229 875	0	0
Razem liczba miast		33	27	30	26				
Razem liczba zatrudnionych w miastach						1 599 562	1 237 264	1 147 771	895 732
Razem liczba zatrudnionych na wsi i w miastach poniżej 10 tys. mieszkańców						455 538	510 368	276 622	261 581
Razem liczba zatrudnionych w województwie						2 055 100	1 747 632	1 424 393	1 157 313

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [4,5,6,7].

Z tablicy 4 i 5 wynika, że w latach 1985-2002 liczba pracujących we wszystkich miastach sklasyfikowanych według liczby mieszkańców uległa znaczącemu zmniejszeniu. Największy spadek zatrudnienia widoczny jest w miastach o liczbie mieszkańców powyżej 150 tys. i wynosi około 50%, najmniejszy przypada na miasta klasy 10-25 tys. Porównując struktury częstości względnych liczby mieszkańców i pracujących dla roku 2002 zawarte w tablicach 2 i 5 łatwo zauważyć, że mają one podobny kształt. Niewielkie różnice w środkowej części szeregów powiększają się w przedziałach skrajnych, przy czym udział miast grupy 10-25 tys. w strukturze liczby mieszkańców (8,1%) jest nieco wyższy od udziału tej samej klasy miast w strukturze liczby pracujących (6,9%). Przeciwną zależność obserwuje się w klasie nr 7, w której udział procentowy liczby ludności wynosi 27%, a liczby zatrudnionych 31,1%. Fakt ten stanowi pośrednio potwierdzenie opinii, według której spadek liczby mieszkańców poprzedza nieuchronnie następujący po nim proces zmniejszania się zatrudnienia w mieście.

Tablica 4

Liczba zatrudnionych w miastach powyżej 10 tys. w województwie śląskim

Nr	Przedział liczby mieszkańców [tys.]	Liczba miast w latach				Łączna liczba zatrudnionych w latach			
		1985	1990	1998	2002	1985	1990	1998	2002
1.	10-25	12	12	18	20	81402	54255	80282	67847
2.	25-50	9	9	12	11	166565	106132	145633	103736
3.	50-75	6	6	7	8	148947	104585	119328	107993
4.	75-100	4	4	3	3	126838	96331	69207	72639
5.	100-150	5	5	5	5	298887	224098	207142	186143
6.	150-200	4	3	2	3	287292	160584	122475	142194
7.	powyżej 200	5	6	6	4	603916	614415	521397	306904
Razem liczba miast		33	45	45	53				
Razem liczba zatrudnionych w miastach						1713847	1360400	1265464	987456
Razem liczba zatrudnionych na wsi i w miastach poniżej 10 tys. mieszkańców						341253	387232	158929	169857
Razem liczba zatrudnionych w województwie						2 055 100	1 747 632	1 424 393	1 157 313

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [4,5,6,7].

Tablica 5

Zmiana liczby pracujących w miastach województwa śląskiego

Nr	Przedział liczby mieszkańców [tys.]	Udział [%]				Zmiana [%]			
		1985	1990	1998	2002	1990/1985	1998/1990	2002/1998	2002/1985
1.	10-25	4,7	4,0	6,3	6,9	-33,3	48,0	-15,5	-16,7
2.	25-50	9,7	7,9	11,5	10,5	-36,3	37,2	-28,8	-37,7
3.	50-75	8,7	7,7	9,4	10,9	-29,8	14,1	-9,5	-27,5
4.	75-100	7,4	7,1	5,5	7,4	-24,1	-28,2	5,0	-42,7
5.	100-150	17,4	16,5	16,4	18,8	-25,0	-7,6	-10,1	-37,7
6.	150-200	16,9	11,8	9,7	14,4	-44,1	-23,7	16,1	-50,5
7.	powyżej 200	35,2	45,2	41,2	31,1	1,7	-15,1	-41,1	-49,2

Źródło: Tablica 4.

Innymi ważnymi z punktu widzenia przyszłych zadań transportu w miastach czynnikami, obok przemian społeczno-gospodarczych zachodzących w kraju w ciągu ostatnich kilkunastu lat, ale wiążące się z tymi przemianami, są między innymi: gwałtowny rozwój motoryzacji, prywatyzacja interesów w partiach centralnych miasta i strefowanie funkcjonalne przestrzeni miejskiej. W tym ostatnim przypadku chodzi o segregację trzech głównych funkcji: mieszkaniowej, pracy i rekreacji. Działania takie rozwarstwiały uporządkowane przestrzenie i budowane przez wiele pokoleń zintegrowane organizmy [1]. W tablicy 6 przedstawiono ruch ludności na obszarze Zabrze w latach 1970 i 1997, dokumentujący kontynuowanie strefowania funkcji, natomiast tablica 7 zawiera dane dotyczące rozwoju sieci linii i tras autobusowych w Zabrzu, które w znacznym stopniu są uwarunkowane koniecznością obsługi wyizolowanych terenów i nowych wielkopowierzchniowych obiektów handlowych.

Tablica 6

Zmiana liczby mieszkańców w dzielnicach Zabrze

Nazwa jednostki przestrzennej	Liczba mieszkańców w latach	
	1970	1997
Rokitnica	29415	17485
Grzybowice	1610	1905
Mikulczyce	19139	16240
Maciejów	7848	3696
Sródmieście	96008	79976
Biskupice	12190	13305
Zaborze	20350	27323
Pawłów	3787	2266
Kończyce	3322	2179
Makoszowy	2915	2100
Janek	-	7696
Helenka	-	12375
Osiedle Kopernika	-	5984
Osiedle C. Skłodowskiej	-	9875
Razem w Zabrzu	196584	202405

Źródło: [8,9].

Tablica 7

Długości linii i tras autobusowych i tramwajowych

Miasta	Długość linii/tras					
	autobus			tramwaj		
	1997	2000	2003	1997	2000	2003
Zabrze	269/89	311/91	312/91	b.d.	37,6/24,6	37,6/24,6
Bytom	373/86	345/89	358,6/89	b.d.	50,7/28	50,7/28
Gliwice	228/125	523,5/127,5	542/129,9	b.d.	8,4/8,4	8,4/8,4
Ruda	292/68	332/68	336,1/68,7	b.d.	17,4/15,7	17,4/15,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [8].

3. PODSUMOWANIE

Znacznym ubytek ludności w dużych miastach stał się faktem. Mieszkańcy tych miast emigrują na wieś lub do małych miejscowości. Przyczyną masowego exodusu jest wiele, najczęściej są następstwem przemian społeczno-gospodarczych, których znaczenia nie mogą zignorować władze miejskie, w tym inżynierowie ruchu. Procesy rozwojowe w dużych miastach są na tyle skomplikowane, że nie mogą być rozwiązywane wyłącznie przez urbanistów lub ekonomistów. Aby można było podjąć próbę sterowania tymi procesami, potrzeba zebrać znaczną ilość materiału statystycznego. Szczegółowymi danymi władze

miejskie nie dysponują, a przecież interesująca byłaby odpowiedź na pytanie o motyw wyboru miasta na miejsce stałego pobytu.

Literatura

1. Bojnowski K., Lewicki P., Moya Gonzales L., Palej A., Spaziant A., Wicher W.: Elementy analizy urbanistycznej. Politechnika Krakowska, Kraków 1998.
2. Klaassen L. H.: Myśl i praktyka ekonomiczna a przestrzeń. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1988.
3. Pawlicki J.: Rozwój dużych miast w województwie śląskim. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, z. 52, II Konferencja Naukowo-Techniczna nt. „Systemy transportowe – teoria i praktyka”, Gliwice 2004, s. 387-394.
4. Roczniki Statystyczne Województwa Katowickiego 1965-1993. Wojewódzki Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 1966-1994.
5. Statystyki Gmin Województwa Katowickiego 1993-1997. Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 1994-1998.
6. Województwo Śląskie w 1998 roku. Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 1999.
7. Roczniki Statystyczne Województwa Śląskiego 1999-2002. Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2000-2003.
8. Sobczyk T.: Wpływ transportu na rozwój Zabrze. Praca dyplomowa magisterska. Politechnika Śląska, Wydział Transportu, Katowice, październik 2004.
9. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego. Urząd Miasta, Zabrze 1999.

Recenzent: Doc. dr inż. Zbigniew Ginalski